

ELEKTRON ODIL SUDLOV: HOZIRGI TENDENSIYALAR VA XORIJIY TAJRIBA

Sultonov Mahmudbek Xikmat o'g'li

Toshkent davlat yuridik universiteti Davlat boshqaruvi huquqi yo'nalishi
magistranti

mahmudsultonov9999@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu tadqiqotda elektron odil sudlov faoliyatining tashkil etilishi sud ishlarini yuritish jarayonini sezilarli tarzda tezlashtirishi, sudlarning ish hajmini kamaytirishi, sud tizimining shaffoflik darajasini oshirishi, fuqarolarning sudlov jarayonida ishtirok etishini osonlashtirishi mumkinligi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: raqamlashtirish, kiber-sudlar, avtomatlashtirish, videoyozuv, aqlli sudlar, video-konferensiya, audio-bayon.

Mutaxassislarning ta'kidlashicha, zamonaviy raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali sud tizimini axborotlashtirish hozirgi davrda odil sudlovga ega bo'lish darajasini va shaffofligini oshirishning eng samarali usullaridan biri hisoblanadi. Ular sud jarayonining turli bosqichlarida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan byurokratik, takroriylik, ortiqcha sarflanadigan mehnat, vaqt, moliyaviy va iqtisodiy xarajatlarni sezilarli miqyosda kamaytirish imkoniyatini berishi mumkin. Bu ham sudyalarga, ham sud jarayonining ishtirokchilariga tegishli hisoblanadi.

O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatdiki, ko'pchilik rivojlangan davlatlar zamonaviy raqamli texnologiyalarni sud jarayoniga joriy etishning afzalliklarini tushungan holda, odil sudlovni amalga oshirishga eng yangi interaktiv texnologiyalarni jadal joriy etib, o'z sud tizimini takomillashtirmoqda. Xorijiy davlatlar tajribasini hisobga olgan holda, elektron odil sudlovning afzalliklari quyidagilardan iborat:

- sud jarayonining turidan, ishning toifasi va instansiyasidan qat'i nazar da'vo arizalari va boshqa hujjatlarni elektron shaklda taqdim etish imkoniyati. Xorijiy mamlakatlarda hujjatlarni elektron shaklda topshirish tizimidan foydalanish sud ishlarini ko'rib chiqish muddatini ancha qisqartirdi;
- sud majlislarini veb-konferensiya tizimi orqali onlayn tarzda to'laonli o'tkazish mumkinligi;
- ish materiallari va dalillar bilan elektron shaklda masofadan tanishish mumkinligi. Jumladan, belgilangan tartibda skaner qilingan bosma hujjatlar, shuningdek, sud majlislarining audioyozuvlari bilan tanishish imkoni ham beriladi;
- Internet tarmog'ida barcha daraja va bo'g'inlardagi sudlar qarorlarining matnlari ochiq joylashtirilishi;
- ishlarni ko'rib chiqish muddatlari va natijalarini (ko'rib chiqilgan millionlab ishlarning materiallarini sun'iy intellekt texnologiyalari yordamida tahlil qilish asosida) prognoz qilish xizmati mavjudligi;
- sud majlislarining audioyozuv shaklidagi bayonnomasini tayyorlash xizmatidan foydalanish;
- sud apparati funksiyalarining avtomatlashtirilishi (nizo taraflarini xabardor qilish, xabarlarini tarqatish va hokazolar).

Shunday qilib, sudlov jarayonini umumiy tahlil qilish asosida quyidagi xulosalarni chiqarish mumkin:

- Birinchidan, yangi texnologiyalar jadal rivojlanib borayotgan, sudlarga huquq va erkinliklarini himoya qilishni talab qilib berilayotgan murojaatlar soni ko'payib borayotgan, shuningdek, kutilmagan vaziyatlar yuzaga kelayotgan sharoitda sud organlarining ish hajmi ancha oshadi. Buning natijasida odamlar, hatto sudga murojaat qilish uchun rasmiy imkoniyati bo'la turib, odil sudlovdan foydalanish imkoniyatidan amalda mahrum bo'ladi. Sudlov

jarayonining yangi, zamonaviy, arzon usuli sifatida raqamli odil sudlovdan foydalanish sud himoyasida hamda huquq va erkinliklarni himoya qilishda bir qator afzalliklarga ega;

- Ikkinchidan, AKT rivojlanishining hozirgi darajasi bizga sud tizimini axborotlashtirish haqida odil sudlovni sifatli ta'minlashning ancha samarali va istiqbolli usullaridan biri sifatida gapirish imkonini beradi. AKTning joriy etilishi sud ishlarini yuritishni tezlashtirishi, sud xodimlarining ish hajmini kamaytirishi, tartib-taomillar qiymatini (protsessual xarajatlarni) kamaytirishi, sud tizimining ochiqligi darajasini oshirishi mumkin va h.k. Mutaxassislarining hisob-kitoblariga qaraganda, Buyuk Britaniyaning o'zida 2023-yildan boshlab, har yili 2 mln. dan ortiq ishlar real sud zallaridan tashqarida ko'rib chiqiladi, shuning evaziga davlat taxminan 244 mln. Funt sterling tejashiga erishadi.

- Uchinchidan, axborot texnologiyalarini joriy etish, u birinchi navbatda, sud jarayonining turli bosqichlariga xos bo'lgan takroriy, o'voragarchilik jarayonlarni amalga oshirish uchun vaqt va mehnat sarfini sezilarli darajada kamaytirish imkonini beradi.

Yuqorida keltirib o'tilgan natijalarga erishishning eng muhim vositasi – sud tizimidagi barcha sud hujjatlarini to'ldirishning onlayn tizimini joriy etishdir. Bunday tizimning joriy etilishi kerakli hujjatlarining shakllari, ularni to'ldirish bo'yicha ko'rsatmalar va zarur harakatlar algoritmlarini ishlab chiqishni o'z ichiga oladi; ulardan foydalanish yuridik ma'lumoti bo'lmagan shaxslarga o'z talablarini anglash, sudga murojaat qilishning narxi va maqsadga muvofiqligini baholash, buzilgan huquqlarini tiklash bo'yicha aniq-lo'nda yo'riqnomalar olish imkonini beradi. Shu bilan birga, raqamli odil sudlovni amalga oshirishni tavsiflovchi belgilar hamda uning afzalliklari sifatida quyidagilarni ko'rsatish mumkin:

1. Odil sudlovning raqamlashtirilishi uning hammabopligi oshishiga, shuningdek, ishlarni ko'rib chiqish vaqti qisqarishiga imkon beradi.

2. Odil sudlovning raqamlashtirilishi sud tartibtaomillarini yanada formallashtiradi, odil sudlov "shablon" (qolip)lashib boradi, bu esa sud jarayonining mohiyatiga mos keladi.

3. Bu nafaqat sud uchun, balki protsess ishtirokchilari uchun ham sud jarayoniga sarflanadigan vaqt, mehnat va moliyaviy-iqtisodiy xarajatlarni kamaytirish imkonini beradi.

4. Raqamlashtirish tegishli infratuzilmani yaratish, sudlar tarkibining ham, aholining ham kompyuter savodxonligini oshirish borasida katta sa'y-harakatni talab qiladi.

Aytish mumkinki, sudlov tizimiga AKTning joriy etilishi sud jarayonining sifatiga va inson huquqlarini sud orqali himoya qilishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Raqamli odil sudlov sudyalarga diqqatni o'zlarining asosiy vazifalariga, jumladan asoslangan va sifatli sud hujjatlari chiqarishga jamlash imkonini beradi, chunki hujjatlar aylanishi bilan bog'liq ko'plab harakatlar hozir raqamli texnologiyalar yordamida amalga oshirilmoqda. Bu esa sudyalarga istalgan vaqtda sud qarorlari va boshqa zarur materiallar bilan tanishish imkonini bermoqda. Sud hujjatlarini qabul qilish jarayoniga ishda mavjud bo'lgan ma'lumotlar asosida sud qarorining loyihasini ishlab chiqishda yordam beradigan sun'iy intellekt texnologiyalari joriy etila boshlandi.

Axborotlashgan jamiyatning shakllanishi, shuningdek, fan-texnika taraqqiyotning rivojlanishi odil sudlovning hammabopligini va sifatini hamda fuqarolarning ishonchini ta'minlash sohasida mavjud muammolarning yangi yechimlarini izlash, sud tizimi faoliyatining maksimal shaffofligiga erishish imkonini berdi. Bunday yechimlardan biri sudlar faoliyatiga zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etish va kengaytirish, elektron sudlovni shakllantirishdir. Elektron odil sudlov (inglizcha – e-Justice; o'zbekcha – E-sudlov) – sudlovni amalga oshirishning zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanishga asoslangan usullaridan biri. Odil sudlovda axborot texnologiyalaridan foydalanishning afzalligi – sud jarayonining shaffofligi, ochiqligi va hammabopligi, binobarin – inson huquqlari va erkinliklarining eng yaxshi tarzda himoyalanihidir.

Ba'zi mamlakatlarda yaratilgan va asosan IT-texnologiyalar, mualliflik huquqi, xalqaro savdo kabi sohalarda qo'llanilayotgan "kibersudlar", "aqli sudlar", "elektron sudlar" yaxshi

ILM FAN YANGILIKLARI KONFERENSIYASI

30-IYUN

ANDIJON, 2024

natijalar beryapti. Eng yangi raqamli texnologiyalar inson huquqlari va erkinliklari sud orqali yuqoriroq darajada himoya qilinishini, odil sudlovning hammabopligi, qonuniyligi va adolatligini ta'minlash, uning samaradorligini oshirish imkonini bermogda. O'zbekistonda infratuzilmani takomillashtirib, sudyalar va fuqarolarga AKT asoslarini o'rgatish tizimini yo'lga qo'yib, sudlov tizimiga AKTning joriy etilishini jadallashtirish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini yanada joriy etish va rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida: O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2012-yil 21-martdagi PQ – 1730-son qarori //O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 01.12.2017-y., 07/17/3415/0345-son. <https://lex.uz/docs/1986827>.
2. "Raqamli O'zbekiston-2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida: O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktyabrdagi PF – 6079-sonli farmoni. www.lex.uz.
3. Sun'iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish uchun shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to'g'risida: O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 17-fevraldagi PQ – 4996-sonli qarori // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 18.02.2021-y., 07/21/4996/0127-son.
4. Аватар вместо мантии: какое будущее ждет судебную систему в эпоху инноваций //Российская газета,(30.01.2020). [URL:https://rg.ru/2020/01/30/avatar-vmesto-mantii-kakoe-budushchee-zhdet-sudebnuiu-sistemu-v-epohu-innovacij.html](https://rg.ru/2020/01/30/avatar-vmesto-mantii-kakoe-budushchee-zhdet-sudebnuiu-sistemu-v-epohu-innovacij.html).
5. Набиев А.У. Цифровое правосудие в нынешних условиях Республики Узбекистан // StudNet, 2021. – №4.
6. Система электронного судопроизводства Узбекистана e-sud в числе финалистов VI-Всемирного форума правосудия. [URL:https://sud.uz/ru/sistema-elektronnogo-sudoproizvodstvo](https://sud.uz/ru/sistema-elektronnogo-sudoproizvodstvo).